

JOKAPÄIVÄINEN PORNOMME

Kaarina Nikunen, Susanna Paasonen
& Laura Saarenmaa (toim.)

JOKAPÄIVÄINEN PORNOMME

MEDIA, SEKSUAALISUUS
JA POPULAARIKULTTUURI

VASTAPAINO
TAMPERE 2005

© Vastapaino, Tekijät

Kannen kuva: Davide Guglielmo

Osuuskunta Vastapaino
Yliopistonkatu 60 A
33100 Tampere
www.vastapaino.fi

ISBN 951-768-161-5

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä, 2005

SISÄLLYS

Kaarina Nikunen, Susanna Paasonen ja Laura Saarenmaa ANNA MEILLE TÄNÄ PÄIVÄNÄ MEIDÄN... ELI KUINKA PORNO TYÖNTYI OSAKSI ARKEA	7
Harri Kalha PEHMEÄ LASKU KOVAAN PORNOON	30
Susanna Paasonen SÄHKÖPOSTIA SIRPA REVALTA Internet-porno, valta ja nautinto	59
Leena-Maija Rossi HALUKASTA & MUKAUTUVAA Katumainonta arjen heteroseksualisoijana	86
Laura Saarenmaa KÄSI SYDÄMELLÄ, POVI PALJAANA Iltapäivälehtien kansikuvatyttyjen avomieliset tunnustukset	113
Mari Pajala KUN MIKÄÄN EI TUNNU MUUTTUNEEN Seksuaalisuus ja romanssi elokuvassa <i>Levottomat</i>	136
Melanie Katherina Muwanga PANE MUA Porno, aseita ja väkivaltaa	163

Katariina Kyrölä

HENRY ”SUURI” JA JATKUVA TAISTELU

Pornotähti suomalaisen heteromaskuliinisuuden

(anti)sankarina 183

Kaarina Nikunen

KOVIA KOKENUT DOMINA JA PIRTEÄ PANO-OPAS

Veronican ja Rakel Liekin tähtikuvat

pornon arkipäiväistäjinä. 208

Tarja Laine

PORNOTÄHTI: OMAN AIKANSÄ SANKARITAR?

Pornon naiskuva ja naiskatsoisuus 234

Kaarina Nikunen, Susanna Paasonen
ja Laura Saarenmaa

ANNA MEILLE TÄNÄ PÄIVÄNÄ MEIDÄN... ELI KUINKA PORNO TYÖNTYI OSAKSI ARKEA

Suomalainen mediaympäristö on kokenut merkittäviä muutoksia viimeisen 15 vuoden aikana kaupallisten televisiokanavien laajenemisen, maksullisten ja digitaalisten kanavien yleistymisen, video- ja DVD-levityksen ja internetin leviämisen myötä, mutta myös viestintäpolitiikan tasolla.

Videolain muutoksen myötä alaikäisiltä kiellettyä K-18 -viihdettä – kuten väkivaltaa ja pornoa – on saanut myydä ja vuokrata vuoden 2001 alusta lähtien. Vastaavasti aiemmin kielletyille elokuville *Syvästä kurkusta Teksasin moottorisahamurhaajaan* on myönnetty levityslupa sekä teattereissa että videolla. Edesmenneiden ATV ja Moon TV -kanavien öinen ohjelmisto koostui pääosin pornosta. Valtakunnallisten kanavien myöhäisohjelmia saattelevat ikuisten viihdepuhelinlinjojen mainokset vartaloaan keinuttelevien ja puhelimeen kaipaavasti huokailevien naisten kuvin. Siinä missä Moon TV valisti katsojiaan Rakel Liekin tähdittämällä *Panokoululla*, Alma Median omistama Subtv on viihdyttänyt katsojia muun muassa ”eroottisilla” makasiiniohjelmilla, 1970-luvun tanskalaisilla pornoelokuvilla, studioon sijoittuvalla räsy-pokalla ja japanilaisella porno-animella. Digikanava Sex TV (ohjelmapaikka 69) tarjoaa alan ohjelmaa runsaamminkin.

Naistenlehdet suosittelevat pornoelokuvia avioseksin piristysruiskeeksi ja Helsingissä 1990-luvun alusta saakka järjestetyt sEXHIBITION-messut houkuttelevat yleisöä seksilelujen, live-esitysten ja pornovideoiden ääreen. Samalla seksialan ja pornoelokuvien

ammattilaiset Rakel Liekistä Maryahiin, Henry Saareen ja Veronican ovat muodostuneet enemmän tai vähemmän kansalliseksi julkiksiksi. Internet on haastanut perinteiset miestenlehdet kuvien, tarinoiden, videoiden ja live-esitysten levityspaikkana ja samalla pääsy pornoon on merkittävästi laajentunut. Lyhyesti sanottuna pornahtavat seksuaalisuuden ja sukupuolen esitykset ovat entistä näkyvämpi osa arkista mediaympäristöä tietokonepeleistä elokuviin, sarjakuviin ja televisiomainontaan.

Prostituution näkyvyys ja seksibisnes ovat herättäneet kansalaiskeskustelua 1990-luvun alkupuolelta saakka, jolloin topless-baarit valtasivat lama-Suomea ja katuprostituutio muuttui yhä näkyvämmäksi Helsingin Kalliossa ja Alppiharjussa. Viime aikojen julkiset keskustelut ovat liittyneet etenkin lehtien seksi-ilmoitusten rajoittamiseen sekä kiistaan seksin oston kriminalisoinnista. Yhtäältä kaupallinen seksi on siis tullut eri muodoissaan entistä näkyvämmäksi kiistakapulaksi. Toisaalta porno on muotoutunut osaksi median valtavirtaa, mutta sitä koskeva tutkimus on ollut Suomessa ilmiön laajuuteen verrattuna vähäistä.

Sosiologi Sari Näre tarkasteli miestenlehtiä jo pro gradu -tutkielmassaan ja on sittemmin tutkinut niin 1990-luvun seksibaareja, helsinkiläistä prostituutiota, islamilaisen kulttuurin erotiikkakäsitteitä kuin lasten ja pornografian suhteitakin (esim. Näre 1986; Näre 1994; Näre 1998; Näre 2002). Näreelle porno liittyy tyttöjen ja naisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kaventumiseen ja tunneilmaston köyhtymiseen ja on siten omanlaisensa väkivallan muoto. Toinen julkisuudessa näkyneet pornoa käsitellyt tutkija, Veijo Hietala, on tarkastellut 1960- ja 70-lukujen ”seksuaalista vapautumista” elokuvatutkimuksen viitekehyksessä sekä erityisesti pornon muutospotentiaalia porvarillisten moraalikoodien vastustamisessa (Hietala 2001, 233–236). Hietalan kysymyksenasettelussa pornografia irtoaa seksiteollisuudesta ja muuttuu erotiikkaa, mediaympäristöä ja seksuaalisuusdiskurssia koskevaksi kysymykseksi (vrt. Hietala 1996, 18–25).

Muu kotimainen tutkimus on keskittynyt pornoelokuvan vetovoimaan (Falk 1985), lapsipornografiaan (Varto 1995; Saarivaara

1996), pornokuvien naiskatsojuuteen (Nikunen 1994; Nikunen 1996; Knuuttila 1992), pornografian ja väkivallan suhteisiin (Husso ja Kaskisaari 1994; Räsänen 1998) sekä pornoon ja kansallisuuteen (Lind 2000; Kyrölä 2002). Pornoon liittyvää journalistista kirjoittelua harjoittava Walter de Camp (alias Kari Lempi-nen) on puolestaan väistellyt teoksissaan *Pornokirja* (1988), *Ku-vitelmien kieltäjät* (1990) ja *Fetissikirja* (1997) pornon yhteyksiä valtaan hyvinkin antifeministisessä hengessä. Kotimaista keskustelua hämmensi osaltaan Extaasi-ryhmä vuonna 1989 julkaisemallaan, sadomasokistinaisiin ja lesboseksiin keskittyvällä teok-sellaan *Julmia naisia*.

Stakesin teettämä ja syksyllä 2004 ilmestynyt seksin kaupallistu-misen ja seksuaalisoidun mainonnan vaikutuksia lapsiin käsittelevä raportti *Lapsuuden muuttuva maisema* (Ahonen, toim. 2004) sai laajasti huomiota mediassa. Haastattelutkimuksen mukaan lasten ja nuorten asenteet kaupallista seksiä kohtaan vaihtelevat sukupuolen mukaan: pojat suhtautuvat kaupalliseen seksiin tyttöjä myön-teisemmin ja pitävät myös pornoa tärkeänä. Tutkimuksen osoitta-mat, vääjäämättömät merkit pornoistumisen vaikutuksista lasten puhetapoihin ja asennemaailmaan haastavat nostamaan pornois-tumisilmiön laajemman, monitieteisen tutkimuksen kohteeksi. Kotimaisen pornotutkimuksen kannalta onkin tärkeää, että Harri Kalhan johtama Pornoakatemia-projekti sai rahoitusta Suomen Akatemialta syksyllä 2004.

Pornahtava kulttuurimme

Porno(grafia)n määritelmä on tunnetusti liukuva ja epämääräinen ja sitä sovelletaan eri tavoin tarkoitushakuisesti vedettäessä kor-kea- ja matalakulttuurin, hyväksyttävän ja rivon esittämisen tai ”normaalin” seksuaalisuuden rajoja. Pornolla on paha kaiku, jota koitetaan väistää puhumalla esimerkiksi aikuisviihteestä tai erotiikasta, mutta kategorioiden väliset raja-aidat ovat joustavia ja viime kädessä tulkinnanvaraisia. Niiden väliset erot liittyvät näytettävän

alastomuuden määrään ja laatuun, yhdyntöjen näyttämiseen, esteettiseen ja moraaliseen arvottamiseen.

Nykykulttuuria luonnehditaan usein ”yliseksualisoituneeksi” samalla kun puhutaan televisiotarjonnan ”erotisoitumisesta” (Hietala 1996, 18–19). Parempi luonnehdinta voisi olla *pornahtavuus*, onhan pornossa kyse ruumiiden ja seksin representaatioista, joihin paljastetun ruumiin esitykset pakosti suhteutuvat ja jonka konventioita ne usein noudattelevat. Pornossa on kyse tuotanto- ja levitysjärjestelmistä, omasta teollisuudestaan, mutta yhtä lailla symbolisista esityksistä ja esityskonventioista sekä lihallisista käytännöistä niin kameroiden edessä kuin pornon kulutusakteisakin.

Naisen avoimet punatut huulet, puoliksi suljetut silmäluomet, paljaalle rinnalle tai vatsalle kutsuvasti laskeutuva käsi ovat vakioelementtejä paitsi pornossa, myös alusvaate- ja kosmetiikkamainoksissa ja musiikkivideoissa (vrt. Juvonen, Kalha, Sorainen ja Vänskä 2004, 68; Rossi tässä teoksessa). Pornon ja pornahtavuuden laaja määritelmä on hyödyllinen siinä mielessä, että se mahdollistaa paitsi *porno-kategorian sisäisen monimuotoisuuden ja erilaisten pornojen huomioimisen*, myös *pornon intiimit siteet muihin lajityyppeihin, mainontaan ja seksuaalisuutta koskeviin ymmärryksiin*. Sen sijaan että porno määriteltäisiin omaksi lajityypikseen tai representaation erityistapaukseksi, se tulee näkyväksi tyyleinä, esityksinä ja kertomuksina, jotka leikkaavat halki mediakulttuurin kentän. Samalla tällainen laaja määritelmä pakottaa tutkijan erittelemään, mitä pornoa tämä käsittelee, mitä merkityksiä porno kussakin tapauksessa saa ja kuinka se linkittyy vallan, sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymyksiin.

Pornoistumisen prosessi on käynnissä kulttuurin useilla eri tasolla. Se näkyy paitsi pornoalan sisällä, myös muussa kulttuurintuotannossa – populaarimusiikissa, mainonnan ja elokuvan kuvastoissa. Ymmärtääksemme tarkemmin pornoistumisen prosessia olemme erotelleet siitä kolme eri tasoa. *Ensinnäkin* pornoistumisessa on kyse pornoteollisuuden kasvusta. Erityisesti 1990-luvulla pornobisnes laajentui globaaliksi teollisuudenalaksi.

Tähän laajentumiseen ovat vaikuttaneet muun muassa porno-tuotantoa koskevat lainsäädännölliset muutokset, mediateknologian kehitys ja globalisoituminen, sekä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen Itä-Euroopan maiden pornotuotannon kasvu. Pornotuotantoa koskevat lainsäädännölliset muutokset ovat toteutuneet länsimaissa pikkuhiljaa 1960-luvulta lähtien. Pornon tuotannon ja kulutuksen kannalta tekniset innovaatiot – kuten video 1970- ja 80-luvuilla tai internet ja DVD 1990-luvulla – ovat olleet keskeisiä. Pornoteollisuus on hyödyntänyt nopeasti uuden teknologian mahdollisuuksia ja laajentanut toimintaansa elokuva- ja lehtituotannosta satelliitti- ja kaapelikanava- ja internet-levitykseen. Internetissä pornoteollisuus on yksi selkein menestyjä ja harvoja sisältötuotannon aloja, joka tarjoaa menestyksellisesti maksullisia palveluita.

Yksi syy pornoteollisuuden menestykselle on näiden uusien teknologioiden yksityinen luonne, joka epäilemättä soveltuu hyvin pornon käyttötapoihin. Julkisten tilojen sijaan pornoa voi katsoa kotona videolta, DVD:ltä ja lehdistä, tilata kotiin internetin tai kaapelikanavien kautta. Amerikkalainen pornoteollisuus kukoois-taa Piilaakson ja Hollywoodin kupeessa San Fernandossa Kaliforniassa, missä tuotetaan kovaa pornoa globaaleille markkinoille: jos Hollywood valmistaa vuosittain noin 400 elokuvaa, pornoteollisuus tuottaa vuosittain DVD- ja videomarkkinoille 10 000–11 000 nimikettä. Eri arvioiden mukaan alan tuotot Yhdysvalloissa ovat neljän miljardin dollarin vuositasoa (liikevaihdon ollessa moninkertainen) ja alan suurimmat yritykset voivat yhä odottaa tuottojensa jopa kolminkertaistuvan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Pornoteollisuus hyödyntää konvergenssiin pohjautuvaa yritys-strategiaa, jota media-alla on varsin tehokkaasti viime vuosina toteutettu. Sisältöä ja jakelua kehitetään siten, että samaa tuotetta voidaan markkinoida eri muodoissa, eri välineillä halki mediakentän: lehtien sivuilla, videolla ja netissä. Alan yritykset pyrkivät laajentamaan toimintaansa siten, että ne voisivat hallita niin tuotanto- kuin jakeluverkostoakin. Alunperin pornolehkillä tuottonsa

saavuttaneet yhtiöt (Larry Flynt Publishing, Suomen Miestenlehdet Oy) ovat lähes poikkeuksetta laajentaneet toimintaansa internetiin. (The Economist 22.4. 2004; Williams 2004, 1–2; Ackman 2001, Dukceovich 2001; Kolehmainen & Miettinen 1997.) Pornoiteollisuus onkin siirtymässä suurten yhtiöiden käsiin – ja pörssiin. Toisaalta pornon taloudesta on vaikea saada tarkkaa selvyyttä, koska se toimii osin harmaan talouden alueella. Seksiteollisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan Elina Penttinen (2004) nimittää tätä globaalın talouden varjoalueeksi (”shadow sexscape”).

Mycs pornon amatöörituotanto on entistä laajempaa. Internet ja videotekniikka mahdollistavat varsin laajan pornotuotannon ja -jakelun puhtaasti amatöörivoimin. Amatöörituotanto voikin osaltaan nakertaa suurten kaupallisten porno-yhtiöiden valtaa ja siitä voi tunnistaa osallistuvan kulttuurin poliittista potentiaalia: kaupallisuuden kritiikkiä, alakulttuurista näkökulmaa ja yhteisöllisyyttä (Jacobs 2004).

Alan kasvu ei ole kuitenkaan yksinomaan kiinni sopivasta teknologiasta vaan suotuisalla ilmapiiirillä on osuutensa alan kehitykseen. Yleinen suhtautuminen pornoon muuttui 1990-luvulla suo-peaksi ja ala on pikkuhiljaa saavuttanut salonkikelpoisuutta. Vaike-
nemisen sijaan pornoa jopa vaalitaan valtamedioissa. Pornoistumisen *toisena* ulottuvuutena näemmekin kovan pornon tulon valtakulttuuriin. Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi tavallisilla televisiokanavilla esitettävänä pornoelokuvina sekä erilaisten seksita-
pahtumien ja -esitysten yleistymisenä entistä julkisimpina. Porno ei eristäydy julkisuuden reunamille: päin vastoin sen ilmentymiä nähdään valtajulkisuuden alueella, valtamedioissa ja erilaisissa julkisissa tiloissa.

Kolmantena pornoistumisen ulottuvuutena näemme kulttuurin yleisen seksualisoitumisen, joka ilmenee pornografisten esitystapojen valumisena kulttuurintuotannon eri alueille. Kyse on pornahtavan ilmaisun omaksumisesta esimerkiksi mainonnassa ja musiikkivideoissa, jota Brian McNair (2002) on kuvannut termillä *porno-chic*. Porno-chic tarkoittaa pornon esittämistä ei-pornografisessa yhteydessä taiteen ja kulttuurin alueella; pornon pastissia

tai parodiaa; kunnianosoitusta pornolle tai tutkimusretkeä siihen; pornon siirtymistä valtavirran kulttuurituotteisiin.

Porno-chicin esimerkkejä ei tarvitse miettiä kauaa: Elokuvat *Boogie Nights* (USA 1997) ja *People Vs. Larry Flynt* (1996) ovat tarjonneet (paikoin romantisoituja) esityksiä 1970-luvun pornoteollisuudesta ja sen ”sankarihahmoista”, joista pornotähti Ron Jeremy on sittemmin saanut oman reality tv-ohjelmansa (Nelosella 2004 nähty *Ron Jeremy ja himmeet tähdet*). Kalifornialainen punk-, skeitti- ja surffikulttuurista ponnistava Porn Star Clothing myy lippiksiä, t-paitoja ja elämäntapaa nuorelle asiakaskunnalleen, jolle on kohdennettu myös Music Televisionin animaatio *Stripperella* (2003–). Sarjan nimihenkilö on päiväsaikaan strippari Erotica Jones ja öisin vähäpukeinen supersankaritar. Porno-chiciin liittyy myös pornotähtien nousu kansalliseksi ja kansainväliseksi julkikkiksi. Heistä kirjoitetaan iltapäivä- ja juorulehtien sivuilla, he vierailevat tv-ohjelmissa – tai juontavat niitä. Tähtien ruumiillistama pornous asettuu glamourin viitekehykseen, menestyksen ja kuuluisuuden maailmaan.

Pornoistumisen vaikutuksista ilmeisin on sen toisteisuus, joka ilmenee kuvakulttuurimme tietynlaisena puuroutumisena (ks. Rossi tässä teoksessa) – toisin sanoen samankaltaiset esitystavat toistuvat halki mediakentän. Pornoistumisen vetovoimaa ja arkisuutta voi havainnollistaa pop-tähti Britney Spearsin muuttuvan tähtikuvan avulla. Hitillään *Baby, one more time* (1998) kuuluisuuteen ponnahtaneen Britneyn tähtikuvan keskeisiä elementtejä olivat naapurintyttömäisyys, esiaviollisesta seksistä pidättäytyminen ja lolitamainen esiintymistyylit (ks. Peters 2000). Britneyn immenkalvosta tuli Joe Lockardin (2001) mukaan tämän brändin keskeinen elementti, mutta neitsyys ei suoranaisesti merkinnyt viattomuutta. Päinvastoin, Britneyn lantiohousut, anteliaat silikonirintoja esittelevät kaula-aukot ja jatkuvasti paljastettu napa – Lockardin termin ”ulkoilma-vulvakorvike” – merkitsivät tämän peruuttamattoman seksualisoiduksi ruumiiksi. Sittemmin Britney on luopunut sekä neitsyydestään että siveyslupauksistaan, suudellut Madonnaa MTV:n gaalassa ja hakenut koreografiaansa lisäpuhtia

strippiklubien ohjelmistoista. Niinpä vuoden 2004 *Toxic*-videossa esiintyykin vallan erinäköinen Britney, joka nuolee minihameisena lentoemäntänä miestä lentokoneen käymälässä, vääntelehtii muovi-vaatteissa ja kaataa hotellihuoneen lattialle kampittamansa miehen nieluun vihreää myrkkyä. Samana vuonna Britney solmi humalaisen pika-avioliiton Las Vegasissa, erosi ja meni uusiin naimisiin leh-tien kirjoitellessa paljastuksia hänen seksikäytöksestään ja levittäes-sä raskaushuja. Jos Britneyn tähtikuvan kehitystä pohtii aikuistu-misena teinitähdestä pop-ikoniksi, näyttää aikuistuminen olevan suoraan verrannollinen julkisuuskuvan seksualisointiin ja pornah-tavuuteen. Britney on siirtynyt ”cheerleader”-keimailuista öljytty-jen ruumiiden ja rytmikkäiden lantiontyöntöjen maailmaan.

Britneyn pornahtava julkisuuskuva ei ole musiikkibisneksessä poikkeus, vaan jokseenkin geneerinen esimerkki populaarin me-diakulttuurin ja pornahtavan estetiikan välisen rajan huojuvuu-desta. Pornahtavista asennoista, paljastetuista, konttaavista ja kie-murtelevista (nais)ruumiista on tullut mitä suuremmissa määrin ”ilma jota hengitämme” – toisin sanoen valtavirran heteropornon kuvastot vuotavat muuhun mediakulttuurin olematta kuitenkaan enää suoranaista pornoa (McNair 2002). Kaikki porno ei kuiten-kaan saavuta yhtäläistä näkyvyyttä, sillä kuten useat tämän teok-sen artikkelit osoittavat, pornahtavuuden kysymys ankkuroituu hyvin ennalta arvattaviin sukupuolitettuihin valtasuhteisiin. Antu Sorainen onkin todennut, että julkiseen tilaan pääsee vain tietyn tyyppistä pornoa: sekä mainostajien pornahtavat kuvastot että pornon vastustajien sensuuripuhe keskittyvät heteropornoon ja -seksiin sekä hyvin standardimaisiin ruumiinmuotoihin (Juvonen & al. 2004, 72–73).

Pornoistuminen tapahtuu monella tasolla. Ilmiötä ei voi eristää kansallisessa mittakaavassa tapahtuvaksi asennemuutokseksi, sillä kyse on yhtä lailla myös mediateknologiasta ja kansainvälisestä taloudesta. Pornoä käsittelyä kirjallisuus on tavannut keskittyä moraalia koskeviin kysymyksiin, mutta sen rinnalle tarvitaan por-non arkisia käytäntöjä koskevaa tutkimusta, joka auttaa ymmär-tämään pornon merkitystä ja seurauksia.

Kenen joukoissa seisot?

Pornografiaa koskeva keskustelu on ollut viimeisten kolmen vuosikymmenen ajan polarisoitunutta ja poleemista. Porno tuntuu pakottavan keskustelijat ja tutkijat ottamaan kantaa ja valitsemaan puolensa, mikä itsessään kertoo paljon pornografian luonteesta ja merkityksestä kulttuurissamme. Argumentointi on tyypillisesti joko pornon puolesta tai vastaan sen perusteella onko porno uhriuttavaa vai vapauttavaa. Keskustelun taustat juontuvat 1980-luvun alun Yhdysvaltoihin, jossa syntyi pornoa vastustava anti-pornoliike sekä pian myös sitä vastustava, niin sanottu anti-antipornoliike. Näiden liikkeiden keskeiset argumentit toistuvat yhä 2000-luvun keskusteluissa.

Pornodebatin kuuluisin hahmo lienee yhdysvaltalainen Andrea Dworkin, joka laati 1980-luvun alussa yhdessä juristi Catherine MacKinnonin kanssa pornon kieltävän asetuksen Minneapolisin kansalaisoikeuslakiin. Dworkin ja MacKinnon nousivat johtamaan laajaa anti-pornoliikettä, jonka tavoitteena oli kieltää porno kokonaan. Anti-pornoliikkeen näkökulmasta porno on teollisuudenala, joka käyttää häikäilemättä hyväksi naisia. (Dworkin 1989; Jeffreys 1987.) Näkemyksen ytimenä on käsitys miehisestä vallasta aina väkivaltaisena ja pornosta sen ilmentäjänä. Naisen nautinnon mahdollisuutta ei siis juuri pohdita vaan pornografinen kuvasto nähdään varsin ongelmattomasti miehille suunnattuna ja miesten nauttimana.

Mutta kuka määrittelee, mikä on vaarallista pornografiaa, mikä naista halventavaa? Anti-pornografialiikettä on kritisoitu siitä, että pyrkiessään kieltämään halventavat kuvat se toistaa jakoa ”kiltteihin ja pahoihin tyttöihin”. Liikkeen näkökulmaa leimaa radikaalifeministinen nais erityisyyden (eli gynosentrismin) painotus, johon liittyy oletus sukupuolten seksuaalisesta erilaisuudesta. Korostaessaan henkilökohtaisuuden poliittisuutta radikaalifeminismi paikansi patriarkaalisen sarron naisen ruumiiseen, (hetero)seksiin ja lisääntymiseen. Koska Dworkin ja MacKinnon samastavat pornon miehiseen seksuaalisuuteen, anti-pornomalli ei anna tilaa

naisten pornosuhteiden pohdinnalle muutoin kuin kieltämisen kautta. Anti-pornoliikkeelle onkin tyypillistä tiukan ideologinen luenta: se korostaa kuviin sisältyvää valta-asetelmaa ja nostaa esille pornografian miehisenä vallan muotona, mutta tuottaa samalla ongelmallisia yksinkertaistuksia. Dworkinin esseistinen kirjoitus tulisikin ottaa ennen kaikkea kärjistyksenä, joka pakottaa katsomaan pornokuvia aina haastaen.

Anti-antipornoliike puolestaan puolustaa seksuaalisten erojen ilmaisua, vastustaa seksuaalisuuksien hierarkisointia poikkeaviin ja normaaleihin sekä Dworkinin ja MacKinnonin ajamaa pornon sensurointia. Lähtökohtana on näkemys sukupuolesta ja seksuaalisuudesta rakennettuina, kulttuurin ja yhteiskunnan tuottamina. Näin ollen ei ole olemassa yhtä oikeaa naiseutta, yhtä luonnollista naisen seksuaalisuutta tai yleistettävissä olevaa miehistä seksuaalisuutta (vrt. Kalha tässä teoksessa). Sensuurin vastustajien keskeinen näkökulma on seksuaalisten erojen ja monimuotoisuuden tukeminen – erityisesti seksuaalisten vähemmistöjen aseman ja oikeuksien puolustaminen. Tutkijat ja aktivistit ovat osoittaneet, ettei pornografisen materiaalin kieltö kohdistu ongelmattomasti naisia halventavaan materiaaliin, vaan sitä voidaan käyttää sekä seksuaalisia vähemmistöjä vastaan – onpa pornosensuurin hampaiisiin joutunut feministisiä antipornotekstejäkin (Kipnis 1996, 189).

Yhdysvaltalainen pornodebatti tuntuu rakentuvan *vastaankirjoittamisen periaatteelle*, jossa kirjoittajat määrittelevät näkökulmansa ja päämääränsä aina jotain toista, vääräksi ja virheelliseksi näkemäänsä kantaa vastaan samalla kärjistäen argumenttiaan ja vaikenemalla sen kanssa ristiriidassa olevista kysymyksistä. Niinpä Dworkin ja MacKinnon kirjoittavat pornosta miehisen väkivallan ja ylivallan muotona vastustaen näkemyksiä pornosta itseilmaisuna ja fantasiaa ja kiertäen samalla sekä fantasian kysymyksen että pornon erilaiset ala- ja vastakulttuurit. Porno nähdään kuluttajiaan ”ohjelmoivana” esitysmuotona, joka muovaa käytöstä ja halua samalla vahvistaen sukupuolten välistä epätasa-arvoa. Laura Kipnisiin (1996) tai Gayle Rubinin (1995) kaltaiset anti-antiporno -kirjoittajat taas asettautuvat tätä näkökulmaa vastaan korostaen fantasian, halun ja sa-

mastumisen monimutkaisuutta sekä pornon representaatioluonnetta, vastarintaisuutta ja monitulkintaisuutta. Vasta-argumentoinnin ja pornon tutkimisen puolustaminen sävyttää myös vuoden 1993 tunnettuja artikkelikokoelmia *Dirty Looks* ja *Sex Exposed*.

Pornon puolustelun sijaan tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi on viime aikoina noussut pornografian heteronormatiivisuus, lajityypit ja kuvien tulkinnan kontekstit: kysymyksenasettelun ytimenä on kysymys mausta ja tyylistä, korkeakulttuurin ja massakulttuurin suhteista (vrt. Williams 2004; Gibson 2004). Pornon vastakulttuurinen potentiaali sijoitetaan seksuaalisten vähemmistöjen itseilmaisumahdollisuuksiin, seksuaalisen monimuotoisuuden ilmentämiseen ja heteroseksin kaavojen murtamiseen. Tähän liittyy myös pyrkimys laajentaa pornon määritelmää feministitutkijoiden kritiikin kohteena olleen (ja yhä olevan) valtavirran heteropornon sijaan pornon ala- ja vastakulttuurien suuntaan. Tämä pyrkimys manifestoituu sekä Kipninin tutkimuksessa että Linda Williamsin toimittamassa tuoreessa artikkelikokoelmassa *Porn Studies* (2004), jonka tapausesimerkit vaihtelevat lesbo-, homo- ja avantgardepornosta amatöörielokuviin ja Kenneth Starrin Clinton-raportin pornografisuuteen. Kiinnostavaa kyllä, teos ei juurikaan käsittele pornon alueista yleisintä ja tuottoisinta – eli valtavirtapornoa – mutta tuo ansiokkaasti esille pornografisten esitysten heterogeenisyyden, tutkimuskysymysten moninaisuuden ja yleistävän pornopuheen ongelmallisuuden.

Usein pornon marginalisoituihin lajityyppeihin (Kipninin tapauksessa trans-pornoon, lihavuuteen ja S/M-homokulttuureihin) keskittyttäessä tavataan sivuuttaa valtavirtapornon tuotanto ja kulutus, sekä sen yhteydet naiskauppaan. Kulmien suoriminen selittyy osaltaan yhdysvaltalaisella keskusteluympäristöllä, jossa heteronormista poikkeavien seksuaalisuuksien ilmaukset tapaavat joutua ensimmäisinä sensuurin kohteiksi. Puritaanisessa viitekehyksessä porno näyttäytyy jollain tapaa vastakarvaisena, konservatiivisia arvoja vastustavana esityskonventiona, jonka piirissä voidaan kuvata alastomia ruumiita, mitä erinäisempiä seksiakteja ja intiimiyden muotoja.

Vuosituuhannen vaihteen pornodebateissa katse on kääntynyt myös globaaleihin markkinoihin ja kansainvälistyneen pornoteollisuuden vaikutuksiin köyhien maiden naisten asemaan. Pornoteollisuutta tarkastellaan yleisellä tasolla rakenteena, joka hyötyy globalisaatiosta ja edistää sitä samalla asemoiden ja hierarkisoiden sukupuolta ja seksuaalisuutta. Globalisaatio-näkökulmaa painottavissa tutkimuksissa pohditaan seksiteollisuutta nimenomaan naispuolisten seksityöntekijöiden kannalta. (Ks. Penttinen 2004.) Kysymykset seksiturismista ja naiskaupasta toistuvat pornon globaalin kehysten tutkimuksessa. Näkökulma limittyy feministiseen globalisaatiokritiikkiin, jonka mukaan uusliberalistinen talouspolitiikka on diskriminoivaa ja nojaa naisten halpaan työvoimaan.

Eurooppalaisen pornotuotannon keskus on siirtynyt Unkarin tapaisiin entisen itäblokin maihin, joissa työvoima on halpaa ja videotuotanto löyhästi säänneltyä. Pornon mediakuvissa ei ole kyse vain fantasiasta, vaan myös työkäytännöistä ja taloudellisesta hyödyistä – eli sangen materiaalisista kysymyksistä (Jeffreys 2002). Jos ja kun pornoa ei lähestytä ainoastaan representaation ja katsomisen tapojen kannalta – keskittyen esimerkiksi sen tekstuaalisiin konventioihin tai (vastakarvaisiin) luentamahdollisuuksiin – vaan omanlaisenaan teollisuudenalana, on esiintyjien asemaa koskevaa pohdintaa mahdotonta väistää. Jos pornon vastustajat korostavat naisesiintyjien hyväksikäyttöä ja huumeongelmia ja sen puolustajat pornotähteyttä itsenäisenä uravalintana muiden joukossa, on kysymys kansainvälisesti pohdittuna huomattavasti takkuisempi. Valinnan mahdollisuudet kun tapaavat olla epäsymmetrisiä. Kotimaista pornoa markkinoidaankin ”reilun kaupan” pornona, jossa ihmisoikeuksia ei poljeta ja jossa esiintyjät saavat työstään käyvän korvauksen.

Pornon representaatio- ja instituutiokritiikin ohella tutkijat ovat paikantaneet pornon muutosmahdollisuuksia yleisöpohjan laajentamiseen. Jos lesbo-, homo-, bi- ja trans-porno muuttaa esiintyjien välisiä valtasuhteita ja pornotuotannon koneistoja, niin myös heteronaisille kohdennettu porno pakottaisi pornokonventioiden muuttamisen. Vaihtoehtoisen pornon mahdollisuuksia onkin etsitty naisten tekemästä pornosta, joka tarjoaa uusia toimi-

juuden tiloja niin naisesiintyjille kuin -katsojillekin (vrt. Muwanga, Nikunen ja Laine tässä teoksessa). Toisaalta naispornomarkkinat tuntuvat edustavan enemmän vaihtoehtopotentiaalia kuin toteutunutta vastapuheen muotoa. Esimerkiksi Andrew Ross kirjoitti 1980-luvun lopulla, että ”naiset tunnistettiin yli kymmenen vuotta sitten pornoviihteen ja seksilelujen suurimmaksi potentiaaliseksi kasvumarkkinaksi” (Ross 1989, 171). Kolmen vuosikymmenen kehitystyö ei ole kuitenkaan aiheuttanut suurtakaan murrosta valtavirran heteropornon esityskonventioissa.

Pornon alakulttuureja ja tuotantokoneistoja koskevat keskustelun laajennukset ovat erittäin tervetulleita, sillä ne tarjoavat uusia suuntia helposti köydenvedoksi muuttuvalle pornodebatille. Keskustelun pyöriessä sensuurin ja sananvapauden ympärillä tuntuvat pornosta tehdyt tulkinnat sekä päämäärähakuisilta, osittaisilta että yksinkertaistavilta. Vaikka representaation ja todellisuuden, halun ja fantasian kysymyksiä on purettu feministisissä pornokeskusteluissa kolmen vuosikymmenen ajan, rintamalinjat tuntuvat olevan yllättävän tiukassa. Karkeistaen ilmaistuna vaihtoehtoina näyttää olevan pornon hyväksyminen neutraalisti yhtenä representaatiomuotona tai lajityyppinä muiden joukossa tai sen sensuroiminen raaistavana ja seksistisenä miehisen halun linnakkeena. Tällainen ”puolesta tai vastaan” -asetelma on omiaan yksinkertaistamaan pornosta käytävää keskustelua ja kiinnittämään pornon kritiikin ja sukupuolittuneen vallan analyysin sensuuriin, jota myös konservatiiviset ja antifeministiset ryhmät ajavat. Kriittisen keskustelun katkonaisuus on ongelmallista mediakulttuurin samanaikaisesti pornoistuksessa. Analyyttisempien tutkimuksellisten lähtökohtien tarve onkin selkeä. Mutta mikä ratkaisuksi sensuurin ja vapauden köydenvetoon?

Porno ja kriittinen pedagogia

Pornografian – samoin kuin väkivallan – mediarepresentaatioiden vaikutuksesta on kiistelty viestinnän tutkimuksessa useamman